

dr Maria Krystyna Szmigel, Maria Michłowicz,
Anna Gruntkowska, Przemysław Majkut
Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

Egzaminator wobec twórczych odpowiedzi uczniów Rzecz o opowiadaniu

Wstęp

W bieżącym roku uczniowie szkół podstawowych i gimnazjalnych na zakończenie edukacji redagowali opowiadanie jako jedno z zadań egzaminacyjnych. Szóstoklasiści pisali na temat: *Napisz opowiadanie zatytułowane „Tajemnicze pudełko”* (zad. 13), a gimnazjaliści: *Napisz opowiadanie o podróży, w czasie której wydarzyło się coś, co sprawiło, że ktoś stał się sławny* (zad. 22). W naszym badaniu spojrzymy na twórczość uczniów poprzez pracę egzaminatorów, którzy te zadania oceniali zgodnie z przyjętymi w całym kraju schematami oceniania przy zachowaniu holistycznej strategii oceniania. **Opowiadanie** to utwór prozatorski charakteryzujący się prostą, najczęściej jednowątkową fabułą. Od ucznia wymaga się dużej dyscypliny i wykorzystania złożonych umiejętności. Uczeń staje się autorem, pisarzem, to on tworzy świat przedstawiony, wprowadza postać narratora. Forma opowiadania wymaga kreatywności. Wszystko jednak zaczyna się od wyobraźni, którą w znacznej mierze kształtują różnorodne teksty kultury, z jakimi na swej drodze edukacyjnej spotyka się młody człowiek. W analizie ograniczymy się do najlepszych prac na obu poziomach edukacyjnych po to, aby dostarczyć nauczycielom przykładów, w jaki sposób egzaminatorzy poszukują wskaźników potwierdzających realizację zadania. Takimi wskaźnikami są wymagane umiejętności edukacyjne zapisane w podstawie programowej obu poziomów nauczania związane z tym gatunkiem utworu, np. uczeń tworzy świat z różnych elementów, uplastycznia je, układa w logicznym porządku, tworzy ciąg przyczynowo-skutkowy, urozmaica narrację opisem przeżyć, indywidualizuje, uszczegóławia. Przykłady realizacji tych umiejętności pochodzą z rzeczywistych prac egzaminacyjnych i zostały zaprezentowane we fragmentach w tabelach obok obszarów oceny w kategorii treści. Przedstawiono także dwa przykłady prac, wraz z komentarzem, stanowiące świadectwo osiągnięć uczniów.

Do sformułowania spostrzeżeń zawartych w poniższym artykule wykorzystano rezultaty analizy losowo wybranych – wysoko punktowanych w zakresie treści, kompozycji i języka – egzaminacyjnych rozwiązań uczniowskich sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego w sesji 2015 oraz dane zebrane z raportów PZE uzyskanych w ramach moderowania pracy egzaminatorów sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej w 2015 roku¹.

¹ W Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie przewodniczący zespołów egzaminatorów przygotowują, po ocenianiu prac, szczegółowe raporty w obszarach: merytorycznym, organizacyjnym i technicznym.

Próba badawcza

Analizą objęto prace uczniów piszących sprawdzian i egzamin gimnazjalny w 2015 roku w terminie głównym w trybie standardowym. Populację tych uczniów ograniczono do tych prac, w których uczniowie uzyskali wysokie wyniki w zakresie treści, kompozycji i języka. W przypadku sprawdzianu ograniczyło się to do pozostawienia w operacie badania prac, w których uczniowie uzyskali maksymalne wyniki z treści (3 punkty), stylu (1 punkt). W przypadku egzaminu gimnazjalnego zastosowano podobne kryteria. Wybrano tylko te prace uczniów, w których uzyskali oni maksymalne wyniki za treść (4 punkty), segmentację (1 punkt) i styl (1 punkt). W rezultacie otrzymano dwa operaty prac uczniowskich, zawierające odpowiednio wyniki uczniów piszących sprawdzian i egzamin gimnazjalny, wysoko punktowane w zakresie wypowiedzi pisemnej. Z tak przygotowanych operatów w następnym kroku wylosowano po 200 prac do analizy jakościowej.

Poniżej znajdują się porównania podstawowych parametrów statystycznych wszystkich uczniów piszących sprawdzian i egzamin gimnazjalny oraz uczniów, którzy na tych egzaminach byli wysoko punktowani w zakresie wypowiedzi pisemnej (zasadniczy operat losowania).

Tabela 1. Wyniki sprawdzianu - cała populacja

	Cały sprawdzian			Język polski		
	średnia (%)	odchylenie stand. (%)	liczba uczniów	średnia (%)	odchylenie stand. (%)	liczba uczniów
Woj. lubelskie	67	19	19 106	73	16	19 106
Woj. małopolskie	69	18	31 609	74	15	31 609
Woj. podkarpackie	68	18	20 047	73	15	20 047

Tabela 2. Wyniki sprawdzianu - uczniowie w wysokimi wynikami za wypowiedź pisemną

	Cały sprawdzian			Język polski		
	średnia (%)	odchylenie stand. (%)	liczba uczniów	średnia (%)	odchylenie stand. (%)	liczba uczniów
Woj. lubelskie	77	16	6 900	83	11	6 900
Woj. małopolskie	80	14	10 441	85	10	10 441
Woj. podkarpackie	78	15	6 504	84	11	6 504

Porównanie tabeli 1 z tabelą 2 pokazuje, że uczniowie o wysokich wynikach z wypowiedzi pisemnej mają także bardzo wysokie rezultaty z całego sprawdzianu. Wyniki te rosną jeszcze bardziej w przypadku, gdy bierzemy pod uwagę tylko zadania z języka polskiego. Na uwagę zasługuje także znaczne zmniejszenie odchylenia standardowego, co świadczy o mniejszym zróżnicowaniu wyników w przypadku uczniów stanowiących operat losowania w odniesieniu do całej populacji.

Tabela 3. Wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka polskiego – cała populacja

	Średnia (%)	Odchylenie stand. (%)	Liczba uczniów
Woj. lubelskie	62	16	20 858
Woj. małopolskie	63	16	33 270
Woj. podkarpackie	63	16	21 530

Tabela 4. Wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka polskiego – uczniowie z wysokimi wynikami za wypowiedź pisemną

	Średnia (%)	Odchylenie stand. (%)	Liczba uczniów
Woj. lubelskie	79	11	3 640
Woj. małopolskie	80	10	5 076
Woj. podkarpackie	79	10	3 290

Podobne wnioski można wyciągnąć, porównując rezultaty całej populacji uczniów zdających egzamin gimnazjalny z wynikami uczniów, którzy stanowili operat losowania prac do analizy (grupa uczniów, która uzyskała wysokie wyniki za wypowiedź pisemną). Średnie wyniki tej drugiej grupy uczniów są znacznie wyższe niż wszystkich uczniów piszących egzamin.

Zgodnie z przewidywaniami, uczniowie o wysoko punktowanych wypowiedziach pisemnych stanowią grupę charakteryzującą się uzyskaniem wysokiego wyniku z całego egzaminu, do którego przystępowali.

O wymaganiach edukacyjnych

Nauczyciele poloniści wskazują na potrzebę pojawiania się na egzaminie zadań adekwatnych do specyfiki kształcenia polonistycznego. Konstruowanie zadań otwartych wymagających tworzenia własnego tekstu było i jest podstawową formą sprawdzania umiejętności polonistycznych zarówno w ocenianiu wewnątrzszkolnym, jak i w ramach egzaminu powszechnego. Redagowanie zadań sprawdzających w wielu aspektach stopień opanowania umiejętności budowania wypowiedzi przez ucznia jest istotnym czynnikiem w procesie kształcenia umiejętności złożonych. Obowiązująca podstawa programowa ściśle określa zakres wiedzy i umiejętności zdobywanych przez ucznia na danym etapie kształcenia. Nauczyciel przystępujący do pracy w szkole podstawowej i gimnazjum otrzymuje katalog terminów i pojęć oraz treści, z którymi powinien zapoznać się uczeń. Warto w tym miejscu przywołać zadania nauczyciela języka polskiego na drugim i trzecim etapie edukacyjnym zapisane w podstawie programowej, które zwracają uwagę (na poziomie szkoły podstawowej) nie tylko na rozwijanie w uczniu ciekawości świata poprzez motywowanie go do aktywnego poznania rzeczywistości, w tym wprowadzenia go w świat kultury i wartości, ale także dają mu intelektualne narzędzia, za pomocą których i tę wizję świata, i swoje osądy będzie umiał wyrazić. To więc nauczyciel w znacznej mierze ma kształtować u ucznia umiejętności poprawnego mówienia, słuchania, czytania i pisanie, a poprzez odbiór tekstów kultury rozwijania słownictwa z różnych kręgów tematycznych. Te umiejętności poszerzane są na trzecim etapie edukacyjnym. Młody człowiek staje się już zarówno świadomym odbiorcą kultury, szczególnie dzieł literackich, uświadomionym na uniwersalne

wartości, jak i świadomym użytkownikiem języka polskiego, który w sposób celowy, dostosowany do sytuacji stosuje różnorodne środki językowe, operuje bogatym słownictwem do opisanego świata, postaw i zachowań ludzkich czy wyrażenia swoich myśli. Sprawnie więc posługuje się różnymi formami gatunkowymi wypowiedzi pisemnej i ustnej, jest refleksyjnym, ale i krytycznym obserwatorem oraz uczestnikiem rzeczywistości, w której przyszło mu wzrastać i kształcić się. Zatem, aby nauczyciel w procesie kształcenia osiągnął określone efekty, powinien wspierać rozwój kompetencji ucznia w zakresie redagowania różnych tekstów kultury na każdym etapie kształcenia ze świadomością celu wewnętrznego wpisanego w gatunek wypowiedzi, a także powinien pogłębiać świadomość uwarunkowań językowo-tekstowych i kulturowych samej sytuacji tworzenia tekstu. Szkoła winna promować twórczość i oryginalność, aby projektowanie sytuacji dydaktycznych było efektywne dla różnych grup uczniów i pomogło otwierać horyzonty zainteresowań. Na lekcjach języka polskiego uczeń doskonali umiejętność budowania świata przedstawionego z różnorodnych elementów ze zwróceniem szczególnej uwagi na jego dynamiczny aspekt – fabułę. Dalej, eksponuje pozycję narratora poprzez urozmaicenie narracji i prowadzenie jej z zachowaniem gramatycznej formy czasu przeszłego. Podkreśla również za pomocą odpowiednich środków gramatycznych i leksykalnych następowanie po sobie w czasie przedstawionych zjawisk², czyli buduje logicznie uporządkowaną wypowiedź z zachowaniem ciągu przyczynowo-skutkowego. Oczywiście, by napisać dobre opowiadanie, by spełnić jego formalne wymagania, uczeń musi ponadto posiadać szeroki zasób słownictwa, stosować środki językowe, musi wykazać się wysoką kulturą języka.

O pracy egzaminatora

Funkcja egzaminatora wymaga kształtowania obiektywnego systemu oczekiwań wobec odpowiedzi ucznia i trafnego stosowania schematu oceniania. Stąd najważniejszą relacją procesu komunikowania się podczas egzaminu zewnętrznego – w naszym przypadku sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego – jest zależność między uczniem jako nadawcą i egzaminatorem jako odbiorcą komunikatu³. Komunikatu, czyli odpowiedzi na konkretne polecenie, świadczącego o stopniu opanowania przez ucznia określonych wiadomości i umiejętności⁴. Wprowadzone elementy holistycznego oceniania treści zadań rozszerzonej odpowiedzi pozwalają na uzyskanie nowej jakości w odbiorze pracy ucznia przez egzaminatora. Istotą staje się nie tylko spojrzenie na pojedyncze umiejętności ucznia, ale to, w jaki sposób umie on te umiejętności ze sobą powiązać, by nadać swej wypowiedzi bogatą i logicznie uporządkowaną strukturę w ramach redagowanego tekstu.

² Słownik terminów literackich, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław, 2000, s. 358.

³ M. Michłowicz, Z. Starownik, *Egzaminator-nauczyciel wobec odpowiedzi uczniów, czyli o potrzebie jakościowej zmiany sposobu komunikowania wyniku egzaminu gimnazjalisty*.

⁴ W bieżącej sesji egzaminacyjnej uczniowie szkoły podstawowej i gimnazjaliści redagowali opowiadanie na egzaminie zewnętrznym.

Środowisko nauczycieli języka polskiego uważa, że holistyczna strategia oceniania daje nauczycielowi możliwość spojrzenia na pracę ucznia, a także jego rozwój oraz wiedzę i umiejętności, wieloaspektowo. Uczniom natomiast pozwala na twórcze myślenie i większą swobodę w pracy dotyczącej tworzenia. Holistyczna strategia oceniania szczególnie przydatna jest w zadaniach rozwijających kreatywność i inwencję ucznia, pozwala im na czerpanie wiedzy z różnych źródeł i na budowanie doświadczenia.

Warto pamiętać, że to nauczyciel, przyjmując rolę egzaminatora, staje się ważnym uczestnikiem procesu komunikowania wyników ucznia, czyli akceptując jednolity sposób rozumienia polecenia, tekstu i schematu oceniania, staje się osobą oceniającą rozwiązania uczniów, a więc w części ma wpływ na ocenę stosowności i użyteczności wyniku egzaminu, a także na formułowanie informacji zwrotnej opisującej funkcjonowanie zadań w odniesieniu do badanych umiejętności uczniów, sposobu ich rozumowania, przyjętej strategii podczas rozwiązywania zadań czy wartości zawartych w pracy zdającego. Istotne pytanie o to, jakie wartości (elementy w obszarach formalnym i merytorycznym) w kontekście warunków zawartych w poleceniu dostrzegają w wypowiedziach uczniów egzaminatorzy, podkreśla fakt, że *jedną z najsilniej utrwalonych charakterystyk tekstu jest to, że ma on swój podmiot – ma twórcę, autora, nadawcę*⁵. Zatem warto zastanowić się, jakie obszary działalności ucznia badać, aby rozwijać i poszerzać pola poszukiwań twórczych, w tym umiejętności wykorzystania zdobytych informacji, ich doboru, selekcji, hierarchizacji, łączenia w złożone układy wypowiedzi pisemnych.

O wartościach zawartych w rozwiązaniach uczniowskich

Nauczyciel przyjmujący rolę egzaminatora w sytuacji realnej musi przyjąć postawę poznawczą w procesie odczytywanych jakości zawartych w pracy ucznia w aspekcie formalnym i merytorycznym. Zatem kształtowanie obiektywnego systemu oczekiwań wobec odpowiedzi ucznia i trafnego stosowania schematu oceniania powinno również **służyć uwrażliwieniu egzaminatorów na wartości literackie zawarte w wypowiedziach uczniów. To egzaminator, stając się uważnym i wrażliwym czytelnikiem w akcie porozumiewania się z uczniem, realizuje warunki dobrej komunikacji**⁶.

Poniżej zaprezentowano wybrane aspekty analizy wybranych rozwiązań uczniowskich w kontekście schematów oceniania zadań z języka polskiego na poziomie szkoły podstawowej i materiału części humanistycznej egzaminu gimnazjalnego w sesji egzaminacyjnej w kwietniu 2015 roku⁷.

⁵ Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., *Tekstologia*, Warszawa 2009, s. 26.

⁶ Egzaminatorzy w bieżącej sesji docenili fakt, że mogli uruchomić swoją wrażliwość i w trakcie oceniania rozwiązań uczniowskich dostrzegać w opowiadaniach elementy wzbogacające treść.

⁷ Schematy oceniania zawierają treści dotyczące recenzji opowiadania.

Zadanie 13. Temat: Napisz opowiadanie zatytułowane „Tajemnicze pudełko”.

Obszary oceny w kryterium <i>Treść</i>	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	Zapis PP': tworzy opowiadanie z dialogiem (twórcze i odtwórcze)
<p>pisze opowiadanie, którego akcja koncentruje się wokół znalezienia/otrzymania/otwarcia pudełka z nieznaną/zagadkową zawartością lub pudełka o niezwykłych właściwościach</p>	<p>Uczniowie w przeważającej mierze skupiają się na wydarzeniach związanych ze znalezieniem czy otrzymaniem zagadkowego pudełka. Tajemniczość związana jest z tym, że to znalezienie dokonuje się w najmniej oczekiwanej sytuacji czy w miejscu, w którym ono nie powinno się znajdować.</p> <p><i>Nagle zatrzymałem się. Na drodze leżało duże, ciemnozielone pudełko. Był zwykły, słoneczny poniedziałek, wracałam jak zwykle ze szkoły. Idąc dróżką koło strumyka zauważyłam, że coś pobłyskuje w słońcu. Było to pudełko, ale nie takie zwykłe, [...] zauważyłam, że coś w środku świeci i to mocnym, oślepiającym światłem.</i></p>
<p>tworzy świat przedstawiony z różnorodnych elementów: uplastycznia je</p>	<p>Uczniowie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budują tło mających rozegrać się wydarzeń, szczegółowo opisując czas i miejsce akcji: <p><i>Było lato i pogoda była piękna. Słońce mocno świeciło, a na niebie nie było widać ani jednej chmurki.</i></p> <p><i>[...] poszli na strych. Rzadko się tam chodziło, ponieważ nie było tam światła i wszędzie był kurz.</i></p> <p><i>Las był duży, było w nim strasznie, Mariusz bał się nawet tam wejść. Mimo słonecznej pogody w lesie było ciemno.</i></p> <p><i>Był to zwykły deszczowy dzień pełen biegających ludzi i ślimaków wychodzących, by zażyć deszczowej kąpieli.</i></p> <p><i>Ptaki śpiewały tak pięknie, jakby zjechała cała orkiestra. Niebo było błękitne i czyste jak morze.</i></p> <p><i>Szłam sama parkową alejką, była wczesna wiosna, przebiśniegi powoli przebijaly się przez śnieg.</i></p> <p>i równocześnie uplastyczniają wydarzenia:</p> <p><i>Zanim zdążyłam pomyśleć, co się dzieje, byłam w jakimś innym kraju. Dookoła biegały pawie, na niebie latały majestatycznie ptaki, a w oddali słychać było czyjś płacz.</i></p> <p><i>Z kuchni dochodziły różne odgłosy i zapachy gotowanego obiadu oraz deserów przygotowywanych przez matkę dzieci.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - wprowadzają różnorodne określenia dotyczące najważniejszego elementu opowiadania – pudełka: <p><i>Było ono nieduże, bardziej jak szkatułka. Miało jasnoniebieską barwę, a wieczko było w złoto-fioletowe paski.</i></p> <p><i>[...] znaleźliśmy tajemniczą skrzynkę. Była ona niewielka, zrobiona z drewna i obita mosiądzem. Miła kolor czerwono-czarny. Ale cudo!</i></p> <p><i>Na jednej ze starych zakurzonych półek zauważyłam małe, drewniane pudełko. Było chyba bardzo stare, ponieważ kawałki drewna wystawały na wszystkie strony. Wyglądało jakby miało co najmniej sto lat i jakby go nikt nie otwierał.</i></p>

Obszary oceny w kryterium <i>Treść</i>	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	Zapis PP': <i>tworzy opowiadanie z dialogiem (twórcze i odtwórcze)</i>
indywidualizuje	<p>Uczniowie, indywidualizując postać, nie tylko nadają jej imię, ale także opisują wygląd bohatera:</p> <p>[...] <i>i śliczna rudowłosa, o zarumienionych policzkach Marcelina była już wesola, uradowana.</i></p> <p><i>Lili, córka państwa Silber, trzynastoletnia dziewczynka o prostych blond włosach, szczerym i dużym uśmiechu, oczach niebieskich jak szafiry, wybierała sukienkę na bal z okazji święta róży, który miał odbyć się za cztery dni.</i></p> <p><i>Przyjaciele ujrzeni dziwne różowe światło. Z niego po chwili wyszła niesamowita postać. Miała długie blond włosy i sukienkę zrobioną z leśnych kwiatów.</i></p> <p>czy charakteryzują go pokrótce: <i>Na wakacje wybrałam się do babci na wieś, żeby odpocząć od miasta, hałasu, ruchu na licach i wielkich budynków. Zawsze mile spędzam czas u dziadków.</i></p> <p><i>Państwo Kowalscy byli bogatymi ludźmi, którzy lubili stare domy, stare auta i w ogóle wszystko co stare.</i></p> <p><i>Pomyślała, że musi zobaczyć co w nim [pudełku] jest, gdyż nigdy nie zrezygnowała z tego, co zamierzała zrobić, była zawzięta.</i></p>
uszczegóławia	<p>Uczniowie nie ograniczają się tylko do przedstawienia wydarzeń, ale dopowiadają wszystkie pomniejsze czynności, które im towarzyszą, rozbudowują zdarzenia.</p> <p><i>Był letni poranek, kiedy obudził mnie warkot samochodu moich rodziców. Leniwie wstałam z łóżka, założyłam kapcie na nogi i podeszłam do okna.</i></p> <p>[...] <i>obudziły mnie jasne promienie słońca padające na moją twarz. Ten poranek był naprawdę cudowny.</i></p> <p>[...] <i>Ola i Kuba bardzo się nudzili, ponieważ było zimno, nie mogli wyjść na dwór, by szukać przygód. [...] „Olu, a może pójdziemy bawić się na strychu? Tam na pewno znajdziemy dużo ciekawych rzeczy”. Ola wyłączyła telewizor, spojrzała na brata i z promiennym uśmiechem krzyknęła: „Tak, chodźmy”.</i></p> <p>[...] <i>bardzo ostrożnie stawiali krok za krokiem [...]</i></p> <p><i>Leżało ono sobie w samym rogu małego pomieszczenia, które zapewne było kiedyś schowkiem na różne rzeczy.</i></p> <p><i>Przechodząc z jednej części poddasza do drugiej, zauważył niewielkie pudełko, całe zakurzone, a na jego pokrywie coś bardzo jasno świecącego. Podeszedł bliżej i zobaczył na nim napis [...]</i></p> <p>[...] <i>grupka przyjaciół postanowiła wybrać się za miasto, w bardziej odludne tereny.</i></p> <p><i>Moja siostrzyczka Basia potupała za mną. Uchyliłam drzwi.</i></p> <p><i>Mimo grymasów na twarzach chłopców spowodowanych nieprzyjemną rozmową, zeszli na parter, przy okazji popychając się nawzajem.</i></p>
układa wydarzenia w logicznym porządku, zachowując ciąg przyczynowo-skutkowy	<p>Szóstoklasiści, którzy w kryterium <i>Treść</i> otrzymali maksymalną liczbę punktów, świetnie radzą sobie w uporządkowaniu wydarzeń w logicznym porządku. Stosują różne elementy zespolenia, by nadać swemu opowiadaniu spójność. Dzięki temu budują też napięcie w opowiadaniu, akcja rozwija się wartko, zmierzając do najważniejszego, przełomowego dla bohatera(ów) opowieści wydarzenia.</p>

Obszary oceny w kryterium <i>Treść</i>	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	<i>Zapis PP': tworzy opowiadanie z dialogiem (twórcze i odtwórcze)</i>
urozmaica narrację opisem przeżyć	<p>Przeżycia bohaterów opisane w opowiadaniach dotyczą rzeczzonego w temacie zadania pudełka. Emocje w zależności od przebiegu wydarzeń są różne – od rozczarowania poprzez zdziwienie do zachwytu i euforii.</p> <p><i>Poczułam wielkie rozczarowanie, gdy na jego dnie zobaczyłam zwykły, czerwony gwizdek.</i></p> <p><i>Jakież wielkie było jego zdziwienie, gdy wychodząc za próg swego domu, potknął się o niewielkie pudełko.</i></p> <p><i>Do dziś pamiętam jak z entuzjazmem oczekiwałam na otwarcie pudełka.</i></p> <p>Różne nastroje towarzyszą także bohaterom podczas drogi, pokonywania trudności związanej z poszukiwaniem czy znalezieniem tajemniczego pudełka.</p> <p><i>Nie ruszaj... nie ruszaj... – usłyszałam głos małej dziewczynki. Wzdrygnęłam się.</i></p> <p><i>Gdy weszła do jednego z pokoi, zatrzasnęły się za nią drzwi. Poczuła chłód przesywający ją na wskroś.</i></p> <p><i>Postanowiłam wrócić do pokoju i tam pogрузić się w smutku.</i></p> <p><i>Szybko odkrył jej [książki znalezionej w pudełku] tajemnicę i potrafił się z niej cieszyć jak zakochani spadającą gwiazdą.</i></p> <p><i>Byłam zaintrygowana, ale też przestraszyła się. Jednak ciekawość była ode mnie silniejsza.</i></p>
tło zdarzeń	<p>Uczniowie poprzedzają główne wydarzenia opisem pewnej codziennej sytuacji i tym samym budują atmosferę zaciekawienia. Spokojne, leniwie przebiegające wydarzenia stają się zapowiedzią niecodziennych, zaskakujących wypadków.</p> <p><i>Kiwi jak co rano przygotowywała się do szkoły, pakowała książki i inne przydatne na lekcje przybory. Z zajęcia wyrwało ją głośne pukanie do drzwi. Podeszła do nich święcie przekonana, że to znów ulotka lub człowiek reklamujący przyrządy do ćwiczeń. Jakie było jej zdziwienie, gdy przez wizjer ujrzała dobrze jej znaną blond czuprynę.</i></p> <p>Również samo miejsce, w którym dochodzi do znalezienia owego pudełka, owiane jest tajemnicą.</p> <p><i>Zuzka i Maciej wybrali się do opuszczonego zakładu obuwniczego. [...] Zuzka się lękała, bo wierzyła w historię, dzięki której to miejsce cieszyło się wielką popularnością. Starzy ludzie opowiadają, że tu w tym miejscu straszy, uważają, że błąka się tu dusza ostatniego właściciela.</i></p> <p>Szóstkłasiści rezygnują także z typowego szkolnego schematu opowiadania, wstępu, rozpoczynającego się najczęściej od słów: „Pewnego razu...” i umiejscawiają akcję od razu w centrum tych zasadniczych wydarzeń.</p> <p>– Tomek – krzyczy Zuzia, wbiegając do domu.</p> <p>– Co się znowu stało? – pyta Tomek wyraźnie rozdrażniony krzykiem Zuzi.</p> <p>Dopiero po takim wstępie następuje doszczegółowienie, indywidualizacja postaci.</p> <p><i>Tomek i Zuzia to rodzeństwo. Przyjechali razem z rodzicami do swojego letniskowego domku na wsi.</i></p> <p>lub <i>Paweł z rodziną kończył jeść śniadanie, kiedy do drzwi zadzwonił dzwonek.</i></p> <p>Innym pomysłem na zbudowanie ciekawego opowiadania jest wprowadzenie do prezentowanej historii opowiadania głównego bohatera, który staje się i narratorem, i uczestnikiem zdarzeń. Mamy więc tu do czynienia z ciekawym zabiegiem kompozycyjnym „opowiadania w opowiadaniu”. Tu sami bohaterowie postawieni są sytuacji, która pobudza ich ciekawość, a opowiadanie głównej postaci – drugiego narratora – odnosi się do czasów odległych, nieznanymi dzieciom, co dodatkowo potęguję atmosferę tajemniczości zarówno u samych bohaterów opowiadania, jak i u czytelników.</p> <p><i>Tego dnia babcia opowiadała wnukom różne ciekawe historie. Wnuczek Bartek i wnuczka Zosia słuchali z zaciekawieniem. [...] – No więc było to tak. Podczas drugiej wojny światowej ja i Hania mieszkaliśmy na wsi [...]</i></p>

Obszary oceny w kryterium Treść	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	Zapis PP: <i>tworzy opowiadanie z dialogiem (twórcze i odtwórcze)</i>
funkcjonalnie wprowadzonym dialogiem	<p>Uczeń, wprowadzając dialog, nie tylko urozmaica narrację, ale także poprzez wprowadzenie do wypowiedzi bohaterów emocji, podkreślonych funkcjonalnie zastosowanymi znakami interpunkcyjnymi (pytajniki, wykrzykniki) oraz opisem (w uzupełnieniach dialogowych) towarzyszącymi postaciom uczuć, buduje nastrój tajemnicy, oczekiwania.</p> <p>– <i>Kiwi, jak miło cię widzieć – w progu wrzasnęła Tuska i szybko wparowała do kuchni.</i></p> <p>– <i>Co cię do mnie sprowadza, Tusiuu? – Kiwi nie wierząc własnym oczom zapytała przyjaciółkę – o tak wczesnej porze – dodał spoglądając na zegar.</i></p> <p>– <i>Patrz! Znalazłam to pod drzwiami – powiedziała Tusia z fascynacją w głosie, pokazując Kiwi wielki karton.</i></p> <p>– <i>Co to jest?! – spytała zaszokowana Kiwi.</i></p> <p>– <i>Pudełko – rzekła zirytowana Tusia. – Może je otworzymy? – dodała z nutką nadziei.</i></p>

*PP – zapisy Podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

Zadanie 22. Temat: *Napisz opowiadanie o podróży, w czasie której wydarzyło się coś, co sprawiło, że ktoś stał się sławny.*

Obszary oceny w kryterium Treść	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	Zapis PP: <i>tworzy urozmaicone kompozycyjnie i fabularnie opowiadanie.</i>
pisze opowiadanie zgodne z tematem (realizuje warunki zawarte w poleceniu – odczytanie słów kluczowych: podróż, wydarzenie, sława)	Gimnazjaliści redagowali opowiadania twórcze oparte na oryginalnym pomysle lub inspirowane motywami obecnymi w naszej kulturze, powieściami i postaciami historycznymi, np. <i>Hobbit, Stary człowiek i morze, W pustyni i w puszczy, Krzysztof Kolumb</i> . Z sukcesem wykorzystywali wiedzę zdobytą w szkole. Rozwijali najczęściej motyw sławy uzyskanej w wyniku bohaterskiego czynu, ratowania cudzego życia. Sławę rozumieli nie tylko jako rozgłos w mediach lub w najbliższym otoczeniu, pojawiały się opowiadania z przesłaniem moralnym lub filozoficznym uogólnieniem. Uczniowie odwoływali się także do współczesnych wydarzeń społeczno-politycznych. Gimnazjaliści potrafili odróżniać dobro od zła, są empatyczni, nadając swoim wypowiedziom głęboko ludzki wymiar.
prezentuje świat przedstawiony określa czas i miejsce tworzy akcję wprowadza bohaterów konkretyzuje wszystkie elementy świata przedstawionego	<p>Uczniowie swoje realizacje konkretyzowali poprzez różne konwencje gatunkowe – pojawiały się opowiadania fantasy, science fiction, kryminały, harlequiny, horrory, opowiadania psychologiczne czy pełne przygód i odkryć fabuły. Zdarzały się też prace stylizowane na baśnie. Na uwagę zasługuje pomysłowość uczniów w realizacji tematu. Obok poprawnych i klasycznych opowiadań wybrana grupa uczniów łamala schematy fabularne, prezentowała oryginalne i świeże pomysły.</p> <p>Tworząc opowiadanie, uczniowie wskazywali miejsce i czas wydarzeń, wprowadzali bohaterów. Gimnazjaliści poprawnie konkretyzowali elementy świata przedstawionego w obrębie wskazanego przebiegu akcji. Uczniowie wprowadzali elementy rzeczywistości i mieszały je z fikcją, doświadczenie kulturowe i fantazje, a także własne intymne opowieści. Wiele prac cechowało poczucie humoru, dowcip językowy i dystans do wykreowanych bohaterów.</p>

Obszary oceny w kryterium <i>Treść</i>	Sposób rozwiązania zadania/prezentacja umiejętności
Uczeń:	<i>Zapis PP: tworzy urozmaicone kompozycyjnie i fabularnie opowiadanie.</i>
w sposób funkcjonalny posługuje się wybraną formą narracji oraz czasem gramatycznym	Uczniowie uruchamiali wyobraźnię, konsekwentnie stosowali kategorię czasu i logicznie przedstawiali następstwa zdarzeń. Na ogół pisali z perspektywy narratora pierwszoosobowego. Teksty charakteryzowały się integralnością strukturalną oraz spójnością semantyczną. Często zapowiedzią tematu był intrygujący tytuł, a zakończenie wieńczyła puenta. Na przykład:
logicznie układa wydarzenia prowadzące do wydarzenia głównego	<p><i>Tajemnicza moc, Przypadkowa bohaterka, Sobotni wypad, Podróż do Nowego Yorku, Przygoda z pająkiem, Totem przymierza, Dramatyczne zawody, Bezimienny podróżnik, Podróż ku słońcu, W górach, Zapomnienie, (Nie)szczęśliwa historia</i></p> <p><i>Po tym czasie zostali okrzyknięci bohaterami i chociaż zaprzeczali, mówiąc, że to nie takiego, stali się sławni. Wiele lat później mogli patrzeć na dzieło, które zapoczątkowali – Ziemię w jej pełnej okazałości.</i></p> <p><i>Kiedy wiadomość o śmierci „Bohatera z Guadalcanal” dotarła do kraju, narodziła się legenda. Prawdziwy marine, który od tamtego czasu przedstawiany jest za wzór żołnierskich cnót. Zaczęto nazywać jego imieniem ulice, szkoły, statki. Zyskał sławę, nieśmiertelną sławę.</i></p> <p><i>Od tamtego czasu postacie Kosiela i jego towarzyszek rozpoznawane są na całym świecie, a ich przygody opowiadane w karczmach i gospodach.</i></p>
wzbogaca wypowiedź (konieczne trzy elementy) opisem funkcjonalnie wprowadzonym dialogiem dynamizuje akcję kreuje nastrój buduje napięcie stosują retrospekcję	<p>Gimnazjaliści mają świadomość znaczenia sprawnie prowadzonej narracji, starali się uatrakcyjnić opowieść poprzez wprowadzenie dialogów, mowy zależnej, opisów, elementów charakterystyki.</p> <p><i>Jest ciepły, sierpniowy poranek. Budzę się ze świadomością, że ten dzień będzie początkiem wielkiej przygody, którą planowałem od wielu miesięcy. Wyjazd w Himalaje. Będąc jeszcze małym dzieckiem, marzyłem o wspinaczce w tych wspaniałych, najwyższych górach świata. (opis przeżyć, myśli)</i></p> <p><i>Na lotnisku w Warszawie ruch jest olbrzymi. Setki ludzi uczestniczą w tym lotniskowym „organizmie”. Część kupuje bilety, inni wybierają bagaże, czekają na lot, niektórzy przyszli tu tylko po to, aby napić się wysmienitej kawy z lotniskowej kawiarni [...] (opis sytuacji, kreowanie nastroju)</i></p> <p><i>Pustynia, czterdzieści stopni Celsjusza w dzień, minus dwadzieścia w nocy. Brzmi jak początek reklamy biura podróży albo programu dokumentalnego BBC, ale tak właśnie zaczęła się wyprawa [...] (opis wprowadzony równoważnikami zdania)</i></p> <p><i>Zero, zero, zero, jeden, jeden, zero – recytował komputer obojętnym, mechanicznym głosem, kolejne cyfry kodu binarnego. (tekst rozpoczęty dialogiem)</i></p> <p><i>Właśnie tak Michał zyskał popularność, lecz nie to jest najważniejsze w tej historii. Uratowanie ludzkiego życia znaczy więcej niż sława czy rozgłos. Sam bohater nie zmienił się. Nie uważał się za lepszego od innych. Wiedział, że postąpił słusznie. (puenta)</i></p> <p><i>Cała historia wydarzyła się wówczas, gdy wracałem do domu rodzinnego promem. Nigdy nie lubiłem podróży morskich, ale jak inaczej można się znaleźć na drugim końcu Amazonki? (pytania retoryczne w narracji)</i></p> <p><i>– Michałek! Michałek, chodź no do mamusi! Patrz, mamusia ma jedzonko. Kielbasę, chlebek, jabłuszko – krzyczała jakaś kobieta [...] (celowo zastosowane kolokwializmy)</i></p> <p><i>– Kim jesteś chłopcze? – spytał z zaciekawieniem.</i></p> <p><i>– Ja?... Artystą z Krakowa – odpowiedziałem, nie kryjąc zdziwienia. (funkcjonalne wprowadzenie dialogu)</i></p>

Przykład pracy literackiej – opowiadanie szóstoklasisty⁸

Tajemnicze pudełko

Było wcześniej rano. Na ulicy rozlegał się gwar jak zawsze o tej porze w niedzielę. Niechętnie wstałam z łóżka i przetarłam ze zmęczenia oczy. Śnił mi się strasznie dziwny sen.

Nagle rozległo się głośnie pukanie do drzwi.

– Proszę! – zawołałam, wsuwając pospiesznie na swoje nogi białe spodnie.

W progu stanęła moja mama, która poprosiła mnie bym weszła na strych poszukać wiertarki. Nie ucieszyły mnie te słowa, ponieważ nienawidzę ciemnych pomieszczeń, a już szczególnie takich przerażających jak to. Po długim obstawaniu przy swoim zdaniu uległam mojej opiekunce. Pobiegłam do przeciwległego pokoju i otworzyłam wielką klapę w suficie. Nie minęła chwila, a ja już po omacku przegrzebywałam stare pudła... gdy nagle gdzieś w ciemności zauważyłam światło. Chciałam się cofnąć, ale moja ciekawość była silniejsza niż strach. To było małe pudełko z cyframi na ściankach. Wyglądało jak kostka do gry. Chwyciłam je i wsunęłam do kieszeni. Gdy zapadł wieczór i dostałam całusa na dobranoc, ułożyłam się pod ciepłą pościelą. Chwilę leżałam bez ruchu, a gdy ucichły wszelkie rozmowy, szybko podbiegłam do jednej z szuflad i wyjęłam tajemniczy sześcian. Zaczęłam pospiesznie obracać go w rękach... po chwili nie wytrzymałam i rzuciłam kostką o podłogę, krzycząc z wściekłością: „Chcę wiedzieć jak to działa, no!” W tym momencie sześcian zaczął wirować jak zwariowany. W dodatku świecił tak mocnym światłem, że musiałam zasłonić oczy. Gdy wszystko ustało, podbiegłam do sześcianu i zobaczyłam, że podświetla się w nim kilka liczb. „A to ci zagadka” pomyślałam. Nacisnęłam je w odpowiedniej kolejności i odłożyłam na miejsce. Kosteczka wypuściła jakąś dziwną mgłę, a gdy wszystko ustało, zobaczyłam, że jest otwarta, a w środku znajdował się mały liścik. „Łucjo, to jest magiczne pudełko i jeśli udaje ci się je otworzyć, ono wyczaruje dla ciebie wszystko. Pamiętaj jednak, że nie możesz nikomu zdradzić jego istnienia. Jeszcze się spotkamy. Tata”. Oczy mi zaiskrzyły, uradowana z nowej przygody zasnąłam, marząc już o kolejnych tajemnicach ojca.

Przykład pracy literackiej – opowiadanie gimnazjalisty

Iwan był najmłodszym pilotem statku kosmicznego w chwili, gdy Ośrodek Kosmonautyki został przekształcony w Ośrodek Kolonizacji Międzygwiazdnej. Należał do nielicznych, którzy nie zbuntowali się i nie odeszli po tym wydarzeniu. W chwili katastrofy Imperatora zrozumiał, że jest jedyną osobą zdolną do wylotu, która cudem uniknęła pogromu. W ciągu następnych dni otrzymał informację o przydzieleniu misji. Musiał się zgodzić.

Z hibernacji miał zostać wybudzony zgodnie z planem tuż przed lądowaniem na planecie XZRUS-413, dlatego widząc pustą przestrzeń kosmiczną, wiedział, że coś jest nie tak. Pokład Avengersa był nieoświetlony, a wokół wirowały wyłączone minidroidy. Najbardziej jednak przeraziła go absolutna cisza, tak odmienna od wesolego terkotu przełączników autopilota. Zrozumiał, że jest sam. Sam, setki lat świetlnych od domu i najbliższego człowieka.

⁸ Wybór opowiadań szóstoklasistów i gimnazjalistów znajduje się na stronie: www.oke.krakow.pl; zapis prac (lub ich fragmentów) zgodny z oryginałem.

Po chwili odrętwienia zrozumiał, że musi coś zrobić. Mimo zamętu w głowie słyszał głos instruktora, który całkiem niedawno wdrażał mu zasady awaryjne. „Po pierwsze, odpiąć pasy. Następnie podlecieć do dźwigni zasilania zapasowego i użyć jej, by przywrócić elektryczność. Trzecie, włączyć...” Zaraz... Coś tu nie gra. Cholera! Musiał o czymś zapomnieć... Chwila...” Chaotyczny ciąg myśli przerwał odgłos wracającego do pracy silnika. Iwan z ulgą odetchnął i zaczął ręcznie ustawiać koordynaty najbliższej planety. Po skończonej pracy zorientował się, że dźwięki zapalonych kontrolki przewalały syk ulatniającego się gazu. Ostatnią myślą przed automatycznym zaśnięciem było: „Jestem skończony”.

Obudził się dopiero po nieudanym awaryjnym lądowaniu. Szczątki statku leżały w promieniu wielu kilometrów. Kosmiczną ciszę zakłócał tylko szum radia pokładowego. Tuż przed śmiercią z niedotlenienia Iwan usłyszał: „Kapitanie, cała Ziemia składa panu hołd. Planeta, na której wylądowałeś jest zdalna do zamieszkania i jej odnalezienie rozwiązuje problem przeludnienia. Wszyscy o tobie mówią! Cześć i chwała bohaterom!” Te ostatnie słowa jeszcze długo odbijały się echem pośród próżni i pustki...

Komentarz

Egzaminator nie tylko występuje w roli oceniającego, którego zadaniem jest rzetelna recenzja pracy uczniowskiej zgodnie z przyjętym schematem punktowania zadań, ale także jest obiektywnym czytelnikiem, któremu dana jest lektura różnorodnych wypracowań. Egzaminator ma więc możliwość dostrzeżenia tych opowiadań, w których uczniowie ujawniają kielkujący (w przypadku uczniów szkół podstawowych) czy wręcz już świetnie rozwijający się (w przypadku uczniów gimnazjum) talent literacki, swobodę twórczą, która być może w przyszłości przyniesie młodemu człowiekowi sławę. Na podstawie przedstawionych uwag można stwierdzić, że tworzenie opowiadania w aspektach: realizacji treści, kompozycji i języka (ujętych w schemacie oceniającego) na określony temat dla wybranej grupy badawczej nie stanowiło problemu. Należy podkreślić, że uczniowie wykazali się twórczym podejściem do tematu, wyobraźnią, wiedzą, wyrazistym stylem, sprawnością językową, bogatym słownictwem, a więc tymi aspektami, które świadczą o polonistycznych umiejętnościach ucznia. Redagowali opowiadania ze świadomością celu wewnętrznego wpisanego w gatunek. Warto przypomnieć, że opowiadanie to forma wypowiedzi, którą uczniowie poznali w szkole podstawowej w formie wyjściowej, natomiast pogłębianie kompetencji poznawczych i umiejętności tekstotwórczych⁹ można zaobserwować na przykładzie realizacji gimnazjalistów, którzy tworzyli urozmaicone kompozycyjnie i fabularnie teksty. Dlatego też w wypracowaniach szóstoklasistów nie ma jeszcze, tak obecnej już w opowiadaniach gimnazjalistów, rozbudowanej fabuły i niezwykle plastycznie zarysowanego miejsca akcji, prezentacji bohaterów, które są wstępem do dynamicznie rozwijających się, często zaskakującym zakończeniem, wydarzeń. Ale na pewno jest już świadomość, że opowiadanie to forma literacka i uplastycznianie świata

⁹ Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., *Tekstologia*, Warszawa 2009, s. 54. (Tekst ma swój podmiot, rozpoznawalną intencję, nacechowanie gatunkowe i stylowe, poddaje się całościowej interpretacji, wykazuje integralność strukturalną oraz spójność semantyczną, podlega wewnętrznemu podziałowi semantycznemu, logicznemu i kompozycyjnemu).

przedstawionego, urozmaicenie narracji jest jednym z jej podstawowych cech. Uczniowie starają się więc nie tylko prezentować wydarzenia, ale budować także tło tych wydarzeń, nie tylko pokazywać działania bohaterów, ale również nazywać ich emocje. Porównując i analizując wypracowania szóstoklasistów i gimnazjalistów, widać, że założenie podstawy programowej kształcenia ogólnego – zasada kumulatywności, realizuje się w edukacji młodego człowieka. Zauważa się bowiem progres w opanowaniu przez uczniów umiejętności dotyczących budowania rozwiniętych wypowiedzi, w tym także rozwój umiejętności w sferze językowej. Gimnazjaliści operują już bogatym, rozbudowanym słownictwem, które funkcjonalnie zastosowane staje się narzędziem do redagowania ciekawych, urozmaiconych opowiadań.

Przykłady rozwiązań uczniowskich stanowią więc świadectwo osiągnięć uczniów w wybranych aspektach kształcenia dotyczących tworzenia własnego tekstu.

Podsumowanie

Na podstawie analizy wybranych rozwiązań uczniowskich można wnioskować na temat jakości opanowanych przez uczniów wiadomości i umiejętności zapisanych w treściach i osiągnięciach podstawy programowej (zapisy w schemacie oceniania). Szkoły wspierały rozwój kompetencji komunikacyjnych uczniów w zakresie:

1. kształtowania procesów myślowych (tu odgrywa istotną rolę umiejętność czytania. *Umiejętność czytania jest podstawowym narzędziem poznania, ale sama nauka efektywnego czytania usprawnia i kształci myślenie, koncentrację uwagi, wyobraźnię, pamięć, uczucia wyższe, aktywne i twórcze postawy, ponieważ proces czytania jako postrzeganie i rozpoznawanie znaków oraz ich rozumienie to złożone procesy psychiczne, aktywna twórczość umysłowa, rozwiązywanie zadań, intensywne myślenie¹⁰*)
2. redagowania formy opowiadania (realizacja różnych konwencji formalnych; świadomość celu, zamiar, cechy gatunkowe, uruchamianie wyobraźni)
3. budowania wypowiedzi pisemnych (konstrukcja kompozycyjna; znaczenie wzorców w kształtowaniu warsztatu autorskiego)
4. pogłębiania świadomości językowo-stylistycznej (trafny wybór środków językowo-stylistycznych, panowanie nad językiem, precyzja komunikacyjna).

Należy podkreślić, że punktem wyjścia uczenia się jest zawsze aktywność ucznia¹¹, zatem to szkoła winna pomagać i wspierać, wyzwalać kreatywność, dać narzędzia, aby uczeń rozwijał swoje kompetencje komunikacyjne i łamiąc schematy, wypełnił zadanie swoją treścią.

¹⁰ Pawłowska R., *Czytam i rozumiem... Lingwistyczna teoria nauki czytania*, Kielce 2009, s. 13.

¹¹ Klus-Stańska D., *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Warszawa 2010, s. 314.

Bibliografia

1. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002.
2. Niemierko B., *Diagnostyka edukacyjna*, PWN, Warszawa 2009.
3. Szalenciec H., Szmigel M.K., *Egzaminy zewnętrzne*, Kraków 2001.
4. Bańkowska E., Mikołajczuk A., *Praktyczna stylistyka*, KiW, Warszawa 2003.
5. Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009.
6. Klus-Stańska D., *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Warszawa 2010.
7. Pawłowska R., *Czytam i rozumiem... Lingwistyczna teoria nauki czytania*, Kielce 2009.
8. Dumont H., Istance D., Benavides F., *Istota uczenia się. Wykorzystanie wyników badań w praktyce*, Warszawa, 2013.
9. *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 2000.